

Maciej Papierski
nr indeksu 3755
Wydział Filozofii Chrześcijańskiej UKSW
Instytut Filozofii

Warszawa, 25.06.2020 r.

streszczenie pracy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Ryszarda Monia

Moralny wymiar bezbronności człowieka według Marthy C. Nussbaum

Przedmiotem mojej rozprawy doktorskiej są poglądy współczesnej myślicielki amerykańskiej, Marthy Craven Nussbaum. Zawarte w pracy analizy dotyczą jednego z zasadniczych dla jej namysłu etycznego pojęcia bezbronności (*vulnerability*). Ich celem jest ustalenie, jakie, zdaniem omawianej autorki, bezbronność ma znaczenie dla życia moralnego, i poddanie jej poglądów krytycznej ocenie. Nussbaum twierdzi bowiem, że uznanie własnej bezbronności w różnych aspektach życia, w tym, między innymi, bezbronności wobec losu, cierpienia, czy, niekiedy, wobec woli innych ludzi, stanowi fundament rozwoju moralności. Zanegowanie jej prowadzi natomiast do moralnej patologii.

Głównym powodem podjęcia się analiz myśli Nussbaum na temat bezbronności jako przymiotu ludzkiej natury jest fakt, że wśród dotychczasowych opracowań zagadnienie to jest wspomniane jedynie w krótkich wzmiankach, podczas gdy wiele wskazuje na to, że ma ono fundamentalne znaczenie dla całej filozofii omawianej myślicielki. W pracy chodzi więc o krytyczne zbadanie antropologicznych podstaw jej przekonań etycznych. Dostrzec można bowiem znaczną dysproporcję między liczbą komentarzy na temat jej politycznej krytyki współczesnego społeczeństwa obywatelskiego a tych poświęconych temu, co stanowi podłoże tej krytyki, to znaczy wizji człowieczeństwa prezentowanej przez Nussbaum.

Przyczyną podjętych dociekań jest także chęć odniesienia się do powiązanej z problemem bezbronności koncepcji dobroci, którą przedstawia Nussbaum, i sprawdzenie, na ile jest ona spójna. Za najważniejsze jej założenie należy uznać tezę, że bycie dobrym człowiekiem polega na zaangażowaniu w zewnętrzne dobra, których nie da się kontrolować, i

które wymagają od nas uznania własnej bezbronności, zwłaszcza w miłość do drugiego człowieka i w życie społeczne. Nussbaum uważa pragnienie kontroli za degenerujące, ponieważ ktoś, kto nie uznaje swojej ograniczoności i zależności od innych, podsyca w sobie egoistyczne przekonanie o własnej samowystarczalności, a to prowadzi do wyzbycia się wrażliwości moralnej. Mówiąc inaczej, dobroć wymaga, jej zdaniem, otwartości na krzywdę. Nussbaum powiada wręcz, że trzeba zaakceptować, iż bardzo często to, co kochamy, w okolicznościach, za które nie ponosimy winy, może doprowadzić nas do całkowitego zniszczenia. W związku z tym, uważa, że życie moralne opiera się w istotnej mierze na tym, o niepewne i niezależne od ludzkich starań.

Powyższe spostrzeżenie wydaje się ciekawe w wymiarze praktycznym, lecz zarazem kontrowersyjne z punktu widzenia etyki, dlatego też wymagało pogłębionej analizy. Rozprawa posłużyła sprawdzeniu, czy kryje się w nim cenne dla nauki o moralności *novum*. Nussbaum twierdzi bowiem, że skoro zaangażowanie w zewnętrzne i często zawodne dobra jest warunkiem dobroci, to można wyobrazić sobie sytuacje, w których człowiek, tracąc to, na czym polegał, traci jednocześnie własną cnotliwość. Dzieje się tak, ponieważ, jeśli dozna cierpienia w wyniku posiadanej koncepcji dobra, może odrzucić ją jako niewłaściwą, tracąc wiarę w sens zabiegania o życie właściwe moralnie. Nie zawsze można go za to obwiniać, ponieważ, bazując na własnym doświadczeniu, postępuje w sposób racjonalny. Nussbaum, powołując się na greckich tragiczków, powiada, że zauważyli oni niepokojącą prawdę etyczną, a mianowicie, że człowiek może zbłądzić moralnie właśnie z powodu szczerego oddania dobru, a wręcz, że im szlachetniejszy ma charakter, tym bardziej narażony jest na upadek, ponieważ istnieje większa szansa, że doświadczy konfliktu moralnego.

W celu ukazania przekładalności wizji antropologicznej Nussbaum na jej przekonania etyczne, praca została podzielona na cztery rozdziały. W pierwszym z nich omówione zostały antropologiczne podstawy poglądów amerykańskiej filozof. Nussbaum przedstawia człowieka jako istotę cielesną, czyli ukonstituowaną ze zniszczalnej materii, zależną od innych i emocjonalną. Przymioty te stanowią pierwotne, naturalne źródło ludzkiej bezbronności. Okazuje się, że odniesienie do nich stanowi według Nussbaum istotny element życia moralnego i je warunkuje. Ktoś, kto tłumi w sobie świadomość własnej, przyrodzonej słabości, będzie postępował w niezgodzie z obiektywną prawdą o człowieczeństwie, co, zdaniem Nussbaum, musi prowadzić do zła.

W rozdziale drugim zawarto analizę tego, co Nussbaum mówi na temat zdolności poznawczych człowieka. Ta część pracy poświęcona jest więc zagadnieniom epistemologicznym. Omawiana filozof, choć jest przekonana, że to rozum wskazuje nam to, co dobre i słuszne, to mówi, że jest on tylko zawodnym narzędziem. Sprzeciwiając się zatem jego gloryfikacji, wskazuje na ludzkie ograniczenia w dziedzinie poznania dobra. Najważniejszym zaś zjawiskiem świadczącym o niewystarczalności rozumowego dowodzenia jest dla niej konflikt tragiczny, którego to problematykę w jej ujęciu szczegółowo omówiono w tym rozdziale. Poruszono w nim także problem jej stosunku do piękna, którego przeżycie potrafi być zarówno zwodnicze, jak i stanowić impuls do moralnego przebudzenia. Stanowisko Nussbaum wobec rozumu można nazwać zdroworozsądkowym. Uznając, że prawa moralne są racjonalne, przekonuje, że do wiedzy o dobru człowiek może dojść jedynie metodą prób i błędów, bazując na osobistym doświadczeniu. Jego bezbronność w sferze poznawczej ujawnia się więc w omylności, pewnej bezradności wobec konfliktu moralnego oraz we wrażliwości na piękno.

Rozdział trzeci poświęcony został poglądom Nussbaum na temat przeżywania własnej bezbronności w dwóch sferach życia moralnego, a mianowicie w miłości oraz w życiu społecznym. Amerykańska filozof powiada, że są to tak zwane „dobra kruche”, szczególnie cenne, a jednocześnie najbardziej narażone na zniszczenie. Ponieważ są one relacyjne, a więc zależne od więcej niż jednego człowieka, ich realizacja wymaga otwartości na możliwość zranienia i zgodę na rezygnację z pełni kontroli. Nussbaum pokazuje, że ci, którzy nie są w stanie uznać własnej bezbronności w miłości czy w życiu społecznym, troszcząc się nadmiernie o własne bezpieczeństwo, nie potrafią urzeczywistniać tych dóbr, a wręcz nierzadko wybierają zło. Odrzucenie własnej bezbronności skutkuje, zdaniem Nussbaum, moralnym asekurancem, egoizmem i narcyzmem. Widać więc wyraźnie, że uważa ona akceptację własnej bezbronności za podstawowe zadanie moralne.

W ostatnim rozdziale pracy, w odniesieniu do wniosków z poprzednich, zaprezentowano analizę kategorii etycznych widocznych w poglądach Nussbaum, ukazującą ich związek z zagadnieniem bezbronności. Okazuje się, że problematyka bezbronności pojawia się nie tylko w dziełach omawianej myślicielki, lecz także u wielu innych współczesnych autorów, m. in. u H. Jonasa, P. Sloterdijka, J. Vaniera, J. Butler, G. Agambena, Ch. Taylora. Zasadna wydaje się zatem hipoteza, że można w pojęciu bezbronności dostrzec nową kategorię etyczną o silnych konotacjach antropologicznych. Ze

względu na to, że narracja o ludzkiej bezbronności często przypomina tę dotyczącą godności, w rozdziale tym postawiono także pytanie, czy nie można by doszukiwać się w niej dalekiego echa paradygmatów religijnych. Wiele wskazuje na to, że u Nussbaum można spostrzec zsekularyzowane wzorce myślenia charakterystycznego dla dziedziny religii.

Ostatni rozdział pracy posłużył również analizie rozumienia kategorii dobra przez Nussbaum oraz jego związków z ujmowaniem przez omawianą filozof problematyki bezbronności. Choć wielu komentatorów kruchość dobra rozumie jako pochodną pluralistycznej wizji politycznej u Nussbaum, wedle której to wizji w ramach liberalnej demokracji ścierać się muszą różne projekty dobrego życia, to okazuje się, że pojęcie to posiada także silne konotacje egzystencjalne, bardzo często niesłusznie pomijane. Aby realizować kruche dobro potrzeba pokory i męstwa, postaw, które Nussbaum zdaje się, często w sposób niebezpośredni, rekomendować, a które pozwalają nam przezwyciężyć ból związany z jego zniszczalnością. Akceptacja własnej bezbronności zdaje się zatem mieć w ujęciu Nussbaum wymiar opcji fundamentalnej, to znaczy decyzji, od której zależy, czy nasze życie moralne przyjmie ogólnie pozytywny czy negatywny kierunek. Jednocześnie, wbrew temu, co twierdzi polemizujący z Nussbaum filozof S. Virvidakis, który przekonuje, że dobro jest mocne, akceptacja taka powoduje, że dobro jej zdaniem wcale nie jest tak kruche, jak mogłoby się wydawać. Jego chwiejność i podatność na zniszczenie mają wymiar pewnego wyzwania moralnego, ale Nussbaum nie jest w tym względzie pesymistką czy deterministką moralną, ponieważ zastanawia się nad tym, jak dobro mimo wszystko przechować.

Przeprowadzone w pracy analizy posłużyły także umiejscowieniu poglądów Nussbaum w szerszym kontekście filozoficznym. Okazuje się, że choć jej poglądy etyczne mieszczą się zasadniczo w nurcie teleologicznym, to dostrzegalne są w nich także wyraźne wątki deontologiczne. Choć Nussbaum upatruje źródło dobroci i słuszności czynów w zdolnościach i potrzebach człowieka, to po pierwsze szuka ich obiektywnej miary wyznaczonej przez ludzką naturę, a po drugie wskazuje na istotność pojęcia sprawiedliwości. Umiłowanie dobra jest tak naprawdę umiłowaniem dobrego prawa. Owa próba połączenia teleologizmu z deontologizmem przybliżyła ją do takich myślicieli jak P. Ricoeur czy R. Spaemann. W pracy krytycznej ocenie została poddana także polemika Nussbaum z przedstawicielami pewnych kierunków filozoficznych, takich jak np. utylitaryzm, postmodernizm, kantyzm, a także jej próby powiązania Rawlowskiego liberalizmu

politycznego z Arystotelesowską wizją życia społecznego, w taki sposób, by wyróżnić zarówno mocne, jak i słabe punkty jej przekonań.

summary of the doctoral dissertation
written under the supervision of rev. Professor Ryszard Moń

The Moral Dimension of Human Vulnerability According to Martha C. Nussbaum

My PhD dissertation is devoted to the ideas of a contemporary American thinker, Martha Craven Nussbaum. The analyses contained in the thesis concern one of the notions which are fundamental for her ethical thought, namely the notion of vulnerability. Their aim is to determine what, according to the discussed author, is the meaning of vulnerability for the moral life, and to critically evaluate her views. Nussbaum argues that the acceptance of one's own vulnerability in different aspects of life, including, among others, the vulnerability to luck, to suffering, or, at times, to the will of other people, is the fundament of moral growth. Consequently, its negation leads to moral pathology.

The main reason of undertaking the analyses of Nussbaum's thought about vulnerability lies in the fact that in the hitherto research this problem has usually only been mentioned, while it seems plausible to say that it has a crucial meaning for the entire philosophy of the discussed thinker. The task, therefore, is to critically examine the anthropological fundamentals of her ethical beliefs. One can see a significant disproportion between the number of commentaries concerning her political critique of the contemporary civic society, and of those devoted to the grounds of this critique, that is to the vision of humanity presented by Nussbaum.

The cause of the undertaken inquiry is also the need to discuss the conception of goodness presented by Nussbaum, which is related to the problem of vulnerability, and to examine to what extent it is coherent. Its main presupposition is the thesis that being a good person means the engagement in external goods which cannot be controlled, especially in the love for another and the social life. Nussbaum considers the desire to control as degenerating, because somebody who does not accept his finiteness and dependence on others, fuels the egoistic belief about his own self-sufficiency, which results in the loss of moral sensibility. In other words, according to Nussbaum, the goodness requires the openness to harm. She even states that one has to accept that very often the things we love, in circumstances that we cannot be blamed for, may lead us to the utter destruction. Therefore, she claims that the

moral life depends, to a considerable extent, on what is uncertain and independent of our own efforts.

The abovementioned statement seems interesting in its practical dimension, however, at the same time, it is problematic from the ethical point of view, and for that reason it required a profound analysis. The dissertation served for examining whether this claim carries a *novum* valuable for the moral science. Nussbaum argues that if the engagement in external and often elusive goods is the requirement of goodness, then we can imagine situations in which a person, losing the things which they relied on, at the same time lose their virtuousness. It happens because, if they suffer in consequence of their conception of the good, they can reject it as inadequate, losing the faith in seeking the morally good life. Not always can they be blamed for it, because, basing on their own experience, they act rationally. Nussbaum, referring to the Greek tragedians, claims that they noticed a disturbing ethical truth, namely that a person can err exactly because of their genuine devotion to luck, and even more, that the nobler the character is, the more vulnerable to the moral fall it becomes, because the bigger is the chance that they will experience a moral conflict.

To demonstrate the translatability of Nussbaum's ethical vision to her ethical beliefs, the thesis has been divided into four chapters. In the first chapter the anthropological grounds of the American philosopher's views have been discussed. Nussbaum describes the human as a being who is bodily, dependent on others, and emotional. These features form an original, natural source of the human vulnerability. It appears that, according to Nussbaum, the reference to them is an essential and determining element of moral life. Someone who suppresses their awareness of their own innate vulnerability is prone to act in discordance with the objective truth about humanity, and that, in Nussbaum's opinion, must lead to the evil.

In the second chapter the analysis of what Nussbaum says about human cognitive capabilities has been contained. This part of the work is therefore devoted to epistemological problems. The discussed philosopher, although convinced that it is the reason which tells us what is right and good, claims that this reason is only an unreliable tool. Opposing its glorification, she demonstrates the human limitations in the field of discovering the good. To her, the most important phenomenon, which is a proof of the insufficiency of the purely intellectual reasoning, is the moral conflict. The detailed analysis of Nussbaum's views on this problem is contained in this chapter. It also addresses the question of her attitude to

beauty, the experience of which can be either elusive, or leading to a kind of a moral awakening. Nussbaum's stance in this matter could be described as commonsense.

The third chapter has been devoted to Nussbaum's views on experiencing one's own vulnerability in two spheres of the morality, namely in love and in the social life. The American philosopher claims that these are so called "fragile goods", particularly precious, but at the same time the most vulnerable to destruction. As they are relational, that is dependent on more than one person, their realisation requires openness to the possibility of harm and the readiness to resign from being entirely in control of the events. Nussbaum demonstrates that those who are not able to accept their own vulnerability in love or in the social life, overly concerned with their own safety, cannot carry out these goods, or even, not rarely, they chose evil. According to Nussbaum, the negation of one's own vulnerability results in moral guardedness, egoism and narcissism. It clearly appears then, that she regards the acceptance of one's own vulnerability as a fundamental moral task.

In the last chapter of the dissertation, with a reference to the previous ones, the analysis of ethical categories in Nussbaum's views has been presented. It appears that the problem of vulnerability can be found not only in the works by the discussed thinker, but also in many other contemporary authors, such as e. g. H. Jonas, P. Sloterdijk, J. Vanier, J. Butler, G. Agamben, Ch. Taylor. Therefore, it seems plausible to pose a hypothesis whether the vulnerability could not be regarded as a new anthropological category with strong ethical connotations. As narration about the human vulnerability is often similar to that about the dignity, in this chapter a question about possible religious inspirations and hidden paradigms has been posed. It seems possible in Nussbaum's views one can see secularised models of thinking characteristic to the realm of religion.

The last chapter of the thesis served also to analyse the understanding of the category of the good according to Nussbaum, and its relationship to presentation of the problem of vulnerability by the discussed thinker. Although many commentators understand the fragility of goodness as a derivative of the pluralistic political vision in Nussbaum views, according to which in the liberal democratisation different projects of good life have to collide, it appears that this notion has strong existential connotations, very often unfairly omitted. To carry out the fragile good one needs humbleness and bravery, the attitudes that Nussbaum seems to recommend, though often in an indirect way, and which allow us to overcome the pain caused by the proneness to destruction of that good. The acceptance of one's own vulnerability seems

to have therefore, according to Nussbaum, the meaning of a fundamental option, that is a decision, which determines the overall good or wrong direction of the moral life. At the same time, contrary to the claims by S. Virvidakis, a philosopher who argues that goodness is strong, such acceptance makes the good in Nussbaum's views far less fragile than it may seem. Its unsteadiness and vulnerability to destruction should be understood as a kind of a moral challenge, but in this regard Nussbaum is not a pessimist or a moral determinist, for she wonders how one can preserve the goodness against all odds.

The conducted analyses have also served to place Nussbaum's views in a broader philosophical context. It appears that however her ethical beliefs are generally teleological, one can also see strong deontological threads in them. Although Nussbaum seeks the source of the goodness and rightness of the actions in human needs and capabilities, she at the same time tries to find their objective measure that is set by the human nature, and she demonstrates the importance of the notion of justice. The love of goodness is in fact the love of a good law. This attempt to merge teleologism with deontologism brings Nussbaum near to such authors as P. Ricoeur or R. Spaemann. Moreover, in the thesis, Nussbaum's polemics with certain philosophical movements, such as utilitarianism, postmodernism, or kantianism, as well as her attempt to join political liberalism by Rawls with aristotelic view of the social life have been critically examined, so that both strong and weak points of her beliefs could be demonstrated.